

Валентина Білоус,
директорка бібліотеки
Вінницького державного
педагогічного
університету імені Михайла
Коцюбинського
Ірина Лапшина,
учена секретарка вченої ради
Вінницького державного
педагогічного університету
імені Михайла
Коцюбинського,
кандидатка педагогічних
наук, професорка

Бібліотеки і війна

Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського в умовах війни

У статті висвітлено досвід роботи університетської бібліотеки в реалізації інформаційно-бібліографічних послуг у період воєнного стану. Акцентовано на актуальних напрямках діяльності бібліотеки та визначено основні пріоритети.

Жорстока повномасштабна війна, розв'язана російським агресором 24 лютого 2022 року кинула виклик глобальному та національному ландшафту, спричинила порушення діяльності у багатьох сферах життя, включаючи освіту та культуру. Вітчизняна освітня система опинилася в процесі трансформації та адаптації до складних ситуацій. Нові випробування постали й перед бібліотеками. Нині бібліотекарі та бібліотеки приймають виклики, породжені війною та шукають рішення для подолання наявних проблем та загроз [6, с. 9].

Сьогодні, як ніколи, перед працівниками бібліотеки стоять високі вимоги. Бібліотекарі повинні бути готовими до будь-яких викликів та ризиків, «до виживання та досягнення успіху в різних сценаріях часів драматичних невідомостей» [5].

Задля перемоги український народ намагається своєю посильною діяльністю підтримати захисників України. Українці стають волонтерами, надають допомогу переміщеним особам, просто працюють на своїх робочих місцях. Під час війни згуртованість, об'єднаність та стійкість українського народу є вагомим внеском у

перемогу над ворогом.

Незважаючи на вимушене соціальне дистанціювання, бібліотеки закладів вищої освіти не припинили свою діяльність, а згуртувались та мобілізували всі наявні ресурси задля надання інформаційної, волонтерської, соціальної та психологічної підтримки тим, хто цього потребує.

З перших днів оголошеного в Україні воєнного стану працівники бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (ВДПУ ім. М. Коцюбинського) активно виявили свою громадянську та людську позицію, визначили одним зі своїх завдань волонтерську допомогу Збройним Силам України, Територіальній обороні та внутрішньо переміщеним особам – сім'ям, які переїхали з території воєнних дій.

Співпрацюючи з Громадською організацією (ГО) «Єдина Спільна Справа», допомагали організовувати збір та розповсюдження гуманітарної допомоги малозабезпеченим сім'ям, внутрішньо переміщеним особам, вразливим соціальним категоріям. Неодноразово перераховували кошти на рахунок благодійної програми «Під-

тримка Української армії» фонду «Подільська громада», який збирав фінансову та матеріальну допомогу для захисників та цивільного населення; перераховували гроші з «Е-Підтримки»; щомісяця з зарплати відраховували кошти на спецрахунок Національного банку України [4]. Головна бібліографиня Баланюк Т. М. брала активну участь в організації Територіальної оборони в одному з приміських сіл Вінниці; координувала волонтерську передачу з Німеччини для Вінницького військового шпиталю наборів медичних стерильних перев'язувальних матеріалів різного призначення. Родина завідувачки відділу інформаційних технологій Тукало О. М. передала для військових на передову машину УАЗ 452А.

Працівники бібліотеки постійно здійснювали регулярні фінансові внески на потреби армії, перераховували кошти на рахунки волонтерів для закупівлі спеціального обладнання для військових; збирали харчові продукти, ліки, теплі речі для потреб ЗСУ; виготовляли «коктейлі Молотова», плели маскувальні сітки; приносили до місцевих шпиталів постільну білизну, одяг та книги для поранених військових; взяли участь в облашту-

ванні університетського укріття.

Війна перекреслила багато планів книгозбірні, поставила нові завдання та виклики. Ситуація, з якою стикнулася бібліотека через повномасштабну війну, стала, з одного боку, випробуванням, яке характеризується невизначеністю різних аспектів діяльності (якість та відповідність послуг, комунікація, фінансування, здоров'я тощо), а з іншого – вагомим чинником для якісних змін у роботі бібліотек.

Університетська бібліотека продемонструвала здатність швидко реагувати на різні драматичні виклики, і, не дивлячись на графіки роботи (чи то гнучкий графік, дистанційна робота, простій чи відпустка), продовжувала інформаційно-бібліографічне забезпечення користувачів. Щоб залишатися потрібною, бібліотека оперативним адаптувалася до змін у навчальному процесі, впевнено тримає інформаційний стрій, мобільно переходить до інформаційно-бібліографічного забезпечення користувачів у різних форматах – онлайн та офлайн.

Підкреслимо, що у складних реаліях останніх років (в умовах дії обмежувальних заходів, введених з метою недопущення поширення коронавірусної інфекції, повномасштабної війни з російським агресором), бібліотека визначила своїм пріоритетом діяльності подальше формування якісного контенту, обслуговування користувачів онлайн, максимально забезпечуючи інформацією наукові, навчальні та соціокультурні запити університету, надання вільного доступу до інформації усім категоріям споживачів.

У зв'язку з війною та введенням в Україні воєнного стану бібліотека гідно прийняла виклики та підтвердила свою роль як посередників перевіреної інформації, визначила основні пріоритети діяльності: захист інформаційного простору: боротьба з фейками та дезінформацією; розповсюдження важливої, правдивої інформації; соціальні функції; інформаційна підтримка навчального процесу та наукової діяльності університету.

З 2005 року бібліотека Вінницького державного педагогічного університету – учасниця колективного проекту зі створення корпоратив-

ного каталогу аналітичних описів статей з журналів України (Центрально-український корпоративний каталог (ЦУКК) та Регіональний корпоративний каталог) [3]. Однак, у зв'язку з відсутністю державного фінансування у 2023 році на передплату бібліотеками періодичних видань діяльність проекту «ЦУКК» тимчасово призупинено. Та й в умовах онлайн-навчання користувачі надають перевагу не паперовим, а електронним ресурсам.

Впровадження інтернет-проекту «Бібліотека 2.0» дало можливість бібліотеці зробити доступними для користувачів Всесвітньої мережі Інтернет ресурси та сервіси за всіма базовими напрямками діяльності бібліотеки, швидко адаптуватися до обслуговування в умовах дистанційного навчання.

Налагоджені під час карантину сервіси не припиняли своєї роботи. Навіть у простій бібліотека працювала дистанційно 24/7, забезпечувала користувачів можливістю працювати з електронними ресурсами, надавала широкий спектр онлайн-послуг, створювала умови для проведення онлайн-заходів, серед яких: віртуальні екскурсії бібліотекою; практикуми для студентів у рамках вивчення дисципліни «Основи науково-педагогічних досліджень»; лекції з основ бібліотечно-бібліографічних знань та наукометрії; онлайн-огляди на настановних конференціях з педагогічної практики студентів; дні кафедри [1].

Під час воєнного стану бібліотека перемістила всі можливі бібліотечні послуги на цифрові, забезпечила загальнодоступний віддалений доступ до них через сайт та інтернет-каталог, залучала користувачів до комунікації через соціальні мережі, здійснювала онлайн-доставку документів, навчання інформаційній грамотності тощо.

Усвідомлюючи виклики часу, бібліотека продовжує формувати значний масив інтернет-ресурсів різноманітної направленості, об'єднаних єдиним вікном доступу через вебсайт бібліотеки. Важливе значення для користувачів бібліотеки мають навчальні та науково-допоміжні ресурси. Серед онлайн-послуг, які надає бібліотека, можна

назвати доступ на сайті бібліотеки до бібліографічних і фактографічних даних, структурована веббібліотека посилань: навчальні дисципліни, інформаційно-бібліографічні списки за базовими навчальними дисциплінами, інформування і зворотний зв'язок з користувачами через електронну пошту, віртуальну довідкову службу (гостьову книгу) тощо.

Також надається онлайн-послуга з присвоєння публікаціям вчених університету класифікаційних індексів за таблицями УДК та авторських знаків, забезпечується дистанційна перевірка на плагіат академічних текстів студентів та надаються індивідуальні консультації з питань формування та наповнення наукометричних ресурсів, додаються публікації до Інституційного репозитарію. Важливо, що віддалені послуги бібліотеки користуються неабияким попитом – користувачі активно долучаються до використання нових можливостей у складних умовах воєнного стану.

У бібліотеці започатковано комплекс електронних послуг, спрямованих на забезпечення інформаційних потреб наукових працівників та здобувачів вищої освіти, впроваджуються нові цифрові послуги із супроводу університетської науки: організація Інституційного репозитарію; бібліотечне видавництво; інтеграція наукових публікацій до міжнародного наукового інфопростору; вимірювання впливу та видимості результатів наукових досліджень ЗВО. Бібліотека є активним партнером на всіх стадіях життєвого циклу наукових досліджень вчених університету. Вектор діяльності бібліотеки зосереджено у напрямі бібліометричного аналізу системи документальних комунікацій університету, створенні передумов для представлення науковців у міжнародних реферативних базах і пошукових системах. Акценти бібліотеки спрямовуються на формування електронних ресурсів, популяризацію ідей відкритого доступу, побудову загальнодоступних архівів наукової інформації, підвищення вебметричного рейтингу університету. Активно використовується контент впровадженого бібліотекою проекту «Наукометричні портрети вчених

університету». Цей інтернет-проект включає інформацію про присутність університету у міжнародних наукометричних базах даних Google-академії, WOS, Scopus та «...є джерелом забезпечення вільного доступу до публікацій наукових працівників університету» [2].

Вже декілька років поспіль університет має доступ до наукометричних БД Scopus та Web of Science, тестовий доступ до пакета академічних баз даних EBSCO, окремих архівів видавництва Scisearch та Springer. З метою підтримки наукової спільноти України під час війни за ініціативи Міністерства освіти і науки України бібліотека ВДПУ ім. М. Коцюбинського отримала безкоштовний доступ до ресурсів платформи Research4Life (електронних журналів, книг, баз даних).

Бібліотека бере участь у заходах в рамках Міжнародного тижня відкритого доступу, у традиційних загально університетських днях академічної доброчесності, долучається до заходів, які проходять у навчальних закладах області. Зокрема, бібліотека провела онлайн-практикум «Електронні наукові та освітні ресурси, сервіси: доступ та відповідальне використання», науково-методичний семінар «Академічна доброчесність – запорука успіху науковця».

За період роботи в онлайн-режимі бібліотечними працівниками представлені та висвітлені в соціальних мережах інформаційні повідомлення, короткі пости, різноманітні презентації, відеоролики, віртуальні книжкові виставки, буктрейлери, рекомендаційні списки літератури тощо. Бібліотека взяла участь в обласному конкурсі буктрейлерів «Незламна, єдина – Україна моя!», підготувала відеоролик «Все буде Україна» (на книгу В. В'яровича «Наша столітня. Короткі нариси про довгу війну»).

В умовах війни, незважаючи на відключення світла, нестабільний інтернет, відсутність тепла та інших зручностей, за ініціативи Наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка бібліотека ВДПУ ім. М. Коцюбинського сприяла організації участі студентів університету у Міжнародних Digital

інтелектуальних студентських онлайн турнірах: «#СловоСковороди_Ми_побудуємо_світ_кращий» з нагоди відзначення 300-річного ювілею українського поета Григорія Сковороди. (2022 р.); до Всесвітнього дня вишиванки – «Українська вишиванка: оберег, мистецтво, культурний код» (2023 р.); до Дня української писемності та мови – під гаслом «Молодь та мова – єдність через Слово» (2023 р.). Мета заходів – формування навичок і потреби в читанні серед студентської молоді за допомогою цифрових технологій, популяризації іміджу бібліотеки як хабу цифрової освіти, осередку формування грамотності.

У День української писемності та мови Всеукраїнський радіодиктант Національної єдності об'єднує всю Україну, що особливо важливо сьогодні. ВДПУ ім. М. Коцюбинського, у т. ч. і працівники бібліотеки, долучаються до написання диктанту. Текст радіодиктанту «Твій дім» (2022), ще більше дав зрозуміти важливість сімейних цінностей, показав, яким рідним є для нас дім, наше місто, наша рідна Україна. Написання радіодиктанту «Дороги України» (2023) – об'єднав нас у тривожний другий рік війни, аби бути ще міцнішими. Ми вже другий рік в умовах воєнного стану стоїмо пліч-о-пліч, ми дійсно з'єдналися і свою єдність показали всьому світові. Знівечена, посічена ворожими обстрілами наша прекрасна країна оживе, зазеленіє життям. Кожен жорстокий прояв країни зла ще більше об'єднує нас, загартовує, вселяє віру у Перемогу нашої України.

У Міжнародний день захисту дітей (1 червня 2023 року) в університеті лунали музика, пісні, дитячий сміх. Це університетська спільнота віншувала найдорожчих – дітей. До заходу долучилася і бібліотека, дарувала малюкам кольорові кульки та організувала книжкову виставку «Країна мрій».

Бібліотека ВДПУ ім. М. Коцюбинського долучилася до Всеукраїнської інформаційно-просвітницької акції «Національний тиждень читання» (2023 р.), яка мала на меті залучити українців до читання, купівлі та дарування книг, відвідування бібліотек. Адже читання є важливим у час миру і добро-

бу, але ще важливішим – у часи випробувань, які випали на нашу долю через війну.

Варто відзначити, що в умовах воєнного стану працівники бібліотеки ВДПУ ім. М. Коцюбинського, надаючи інформаційно-бібліотечні послуги, належну увагу приділяють підвищенню кваліфікації та удосконаленню професійних навичок, продовжують брати участь у науково-практичних інтернет-конференціях, семінарах, форумах, засіданнях круглих столів під час яких діляться досвідом роботи, розповідають про актуальність та доступність бібліотечного сервісу, акцентують увагу на пріоритети та визначають стратегічні напрями діяльності. Всім зрозуміло, що сучасний бібліотечний фахівець покликаний бути не тільки носієм високої загальної та професійної культури, а постійно опановувати прогресивні бібліотечні технології, реагувати на вимоги часу.

Тема війни та діяльність бібліотеки у цей складний період відображається у збірниках матеріалів конференцій та у фахових бібліотечних виданнях. Важливим джерелом також є онлайн-зустрічі, конференції, «світові кафе», організовані Українською бібліотечною асоціацією, під час яких фахівці бібліотек з різних областей України діляться власним досвідом роботи у воєнний час та обговорюють проблемні питання.

Фахівці бібліотеки ВДПУ ім. М. Коцюбинського у рамках підвищення кваліфікації проводять для категорії слухачів Вінницького обласного навчально-методичного центру галузі культури, мистецтв та туризму лекції-презентації.

Колеги з Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. В. Отамановського та методичного об'єднання закладів вищої освіти м. Вінниці постійно підтримують один одного, діляться досвідом організації роботи в режимі воєнного стану. Так на базі Наукової бібліотеки Вінницького національного медичного університету ім. М. Пирогова відбулася науково-практична конференція «Бібліотечні компетентності в умовах нових викликів», на якій заступник директора бібліотеки Воробйова Л. М. підготувала виступ «Згуртовуємось

задня Перемоги! (досвід роботи бібліотеки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського під час війни)». Працівники бібліотеки взяли участь у форумі жіночого лідерства «Жінки для фронту та Перемоги України», який проходив на базі бібліотеки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського (Воробйова Л. М., «Бібліотека ВДПУ імені Михайла Коцюбинського – режим воєнного стану»).

Бібліотека була учасником круглого столу «Ресурси та послуги освітянських бібліотек для розвитку сучасного освітнього середовища в умовах агресії РФ» (до Всеукраїнського фестивалю науки), організованого Державною науково-педагогічною бібліотекою України ім. В. О. Сухомлинського Національної академії педагогічних наук України (18 травня 2023 р.).

2023 року вперше фахівці бібліотеки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського мали можливість взяти участь у Міжнародній літній школі «University Library and Digital Transformation/Університетська бібліотека та цифрова трансформація», яка проходила в Університеті імені Адама Міцкевича (м. Познань, Польща) в межах проєкту UNIWERSYTETJUTRAII. Учасниками школи були представники бібліотек провідних закладів вищої освіти Києва, Харкова, Сум, Миколаєва, Вінниці, Львова, Івано-Франківська, Луцька, Острогу, Дніпра, Умані, Хмельницького, Житомира, Чернігова, Переяслава, Херсону та Чернівців (28 бібліотек). Від Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського участь у роботі школи взяла завідувачка відділу комплектування, науково-аналітичної об-

робки документів та формування бібліотечно-інформаційних ресурсів Стопа І. О.

Для бібліотекарів була розроблена максимально насичена програма. Учасники мали змогу прослухати лекції на різноманітну тематику, подискутувати на професійні теми з польськими колегами, здобути нові компетенції та міжнародний досвід. Метою школи, крім просвітницького складника, була також психоемоційна підтримка українських громадян під час війни для відновлення ресурсності.

Таким чином, у різних сценаріях невизначеності, у викликах сьогодення, спричинених війною, бібліотека ВДПУ ім. М. Коцюбинського залишається надійним інформаційним центром університету. Серед стратегічних напрямів діяльності бібліотеки – подальша цифровізація документів, формування та забезпечення доступу до інформаційних наукових ресурсів, міжнародних наукометричних баз даних та міжнародних ресурсів відкритого доступу, актуалізація онлайн-форм та дистанційного обслуговування, створення та дизайн електронних документів, вебконтенту та презентацій з урахуванням доступності електронної інформації та технологій для різних категорій користувачів за будь-яких ризиків та викликів часу.

Організаційна стійкість керівників університету та працівників бібліотеки, створення інформаційно-бібліотечних послуг задля підтримки науки та освіти, управління знаннями під час масштабних кризових подій сьогодення (природні та техногенні катастрофи, пандемія COVID-19, російсько-українська

війна), здатність адаптуватися до неочікуваних і трагічних обставин демонструють цінність та важливість бібліотеки.

У 2023 році, до болю тяжкому році, бібліотеці ВДПУ ім. М. Коцюбинського виповнилося 110 років. З огляду на довгий історичний розвиток, незважаючи на проблеми сьогодення, споглядаючи минуле, колектив бібліотеки з оптимізмом дивиться у майбутнє. Бібліотека тримає інформаційно-ресурсний стрій, «озброє» свою освітянську спільноту знаннями, поширює їх серед студентів, викладачів, вчених, громад міста, інтегрує їх у міжнародний науково-освітній простір, використовує у розробці власних продуктів і послуг.

Бібліотекарі книгозбірні працюють задля перемоги, продовжують жити, зберігають зовнішній спокій, навіть коли страшно виють сирени та потрібно спускатися в укриття. Фахівці влітають свою нитку у полотно спільної перемоги та наближають її. Попереду у колективу – активна робота на інформаційно-освітній та культурній ниві. Бібліотекарі знають, що наступні ювілеї будуть святкувати під мирним небом оновленої, вільної України.

У кожній бібліотеці є майбутнє, і майбутнє у нас усіх – переможне! Разом і спільними зусиллями – до Перемоги! Відбудуємо країну, зруйновані міста, навчальні заклади та бібліотеки. Не забудемо, не простимо!

Бібліотекарі впевнені, доки вони тримають культурний рубіж, доти Бог оберігає нашу рідну Україну.

Список використаних джерел

1. Білоус В. С., Бровчак Л. С. З вірою і надією у перемогу: з досвіду роботи університетської бібліотеки в умовах воєнного стану. *Університетська бібліотека на новому етапі розвитку соціальних комунікацій: VIII Міжнародна конференція / Наукова бібліотека Українського державного університету науки і технологій* (м. Дніпро), 5–6 жовтня 2023 р. URL: http://confliib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library_2023/schedConf/presentations
2. Білоус В. С., Лазаренко Н. І., Коломієць А. М. *Університетська наука у міжнародному інформаційному просторі. Витоки педагогічної майстерності / Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка*: зб. наук. пр. Полтава, 2017. Вип. 19. С. 60–66. Серія: Педагогічні науки.
3. Білоус В. С., Наугольних С. Г. Корпоративна каталогізація в діяльності бібліотек вищих навчальних закладів. URL: <http://www.dnpb.gov.ua/datas/upload/files/bilous.pdf>
4. Воробйова Л. М. Згуртовуємось задля Перемоги! (досвід роботи бібліотеки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського під час війни). *Бібліотечні компетентності в умовах нових викликів*: науково-практична конференція, НБ ВНМУ ім. М. І. Пирогова, 5 жовтня 2022 р. URL: <http://library.vnmu.edu.ua/>
5. Колесникова Т. О. Організація віддаленої роботи колективів бібліотек університетів України за часів драматичних невідомостей. 2021 р. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jsui/handle/123456789/11914>
6. Сердюк С., Герасимова С. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3. С. 9–14.